

UOT 37.

*Akif Nurağa oğlu Abbasov
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor,
respublikanın Əməkdar müəllimi*

**MÜASİR DÖVRÜN VƏ YENİ PEDAQOJİ TƏFƏKKÜRÜN TƏLƏBİ:
TƏHSİLALANLARI MÜSTƏQİL AİLƏ HƏYATINA HAZIRLAMAQ**

*Акиф Нурага оғлу Аббасов
доктор наук по педагогике, профессор, Заслуженный учитель республики*

**ТРЕБОВАНИЕ СОВРЕМЕННОГО МИРА И НОВОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
МЫШЛЕНИЯ: ПОДГОТОВКА ОБУЧАЮЩИХСЯ К САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ
СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ**

*Akif Nuragha Abbasov
doctor of pedagogical sciences, professor, Honored teacher of the republic*

**THE REQUIREMENT OF THE MODERN WORLD AND NEW PEDAGOGICAL
THINKING: PREPARING STUDENTS FOR INDEPENDENT FAMILY LIFE**

Açar sözlər: müasir dövr, pedaqoji təfəkkür, yeni pedaqoji təfəkkür, ailə həyatı, müstəqil ailə həyatı, ailə həyatına hazırlamaq

Ключевые слова: новый мир, педагогическое мышление новое педагогическое мышление, семейная жизнь, самостоятельная семейная жизнь, подготовка к семейной жизни

Keywords: new world, pedagogical thinking, new pedagogical thinking, family life, independent family life, preparation for family life

Hazırda ailənin, təhsil müəssisələrinin qarşısında bir çox vəzifələr dayanır. Həmin vəzifələr sırasında yeniyetmə və gənclərin məhəbbət, nikah və ailə münasibətlərinə sistemli, məqsədyönlü və fasiləsiz şəkildə hazırlamaq vəzifəsi özünəməxsus yer tutur. Bir sıra ailələr, bəzi valideynlər, ümumiyyətlə, şagirdlərlə məhəbbət mövzusunda söhbətlərin aparılmasının əleyhinədir. onlar belə bir fikri əsas götürürlər ki, məhəbbət, sevnələrin davranış mədəniyyəti, cinsi tərbiyə, nikah məsələləri ilə bağlı söhbətlərin aparılması, məsləhətlərin verilməsi vaxtından əvvəl şagirdlərdə məhəbbət hissləri yaradar, əks-cinsə maraq oyadar, oğlanların və qızların qarşılıqlı münasibətlərində xoşagəlməz hallar baş verə bilər və s.

Məktəbdə vaxtilə "Ailə həyatının etika və psixologiyası" fənni tədris olunurdu. Sovet hakimiyyəti çökmə-çökdə SSRİ Maarif nazirliyi həmin fənni də tədris planından çıxardı. Deməli, təhsil

oçağında da təhsilalanları müstəqil ailə həyatına və gələcək övladlarının tərbiyəsi işinə hazırlamaq sahəsində məqsədyönlü və planlı iş lazımı səviyədə aparılmır. Məhəbbət, nikah, ailə problemlərini özümdə birləşdirən xüsusi fənn yoxdur, ayrı-ayrı fənlərin imkanlarına müraciət olunur. Bu imkanlardan faydalanmaq da müəllimlərin həvəsindən və ustalıqından asılıdır.

Ümumtəhsil məktəblərində əsasən ədəbiyyat, Azərbaycan tarixi, Həyat bilgisi, biologiya və s. fənlərinin tədrisi prosesində təhsilalanları müstəqil ailə həyatına və gələcək övladlarının tərbiyəsi işinə hazırlamaq məsələsi diqqət mərkəzində saxlanıla bilər.

Ali məktəblərdə pedaqojiyönlü fakültələrdə də ədəbiyyat, Azərbaycan tarixi, pedaqogika, psixologiya fənlərinin imkanlarından faydalanmaq mümkündür.

Ailələrdə uşaqları ailə həyatına, nikah və ailə münasibətlərinə hazırlamaq ata-anaların, baba-nənələrin ümüd vəzifəsidir.

Yeniyyətə və gənclərin vaxtında müstəqil ailə həyatına smərəli şəkildə hazırlanmalarını bir sıra hallarda əks notisələr verir. Müstəqil ailə həyatına hazır olmayan gənclər evlənməkdən problemlərlə qarşılaşırlar, qarşılarına çıxan çətinliklərini öhdəsindən gələ bilmirlər, ailə itxıfları, söz-söhbət baş qaldırır. Bir sıra hallarda boşanma zərurətə gəvillir.

Ölkəmizdə ailələrin əksəriyyəti uğurludur. Bu ailələrdə müsbət mənəvi və psixoloji atmosfer hökm sürür. Lakin uğursuz ailələr də mövcuddur ki, onlar ər-avadın özləri, onların valideynləri, uşaqları və cəmiyyətimizin özü üçün problemlər yaradır. Respublikamızda boşanmaların sayı artır. Boşanma uğursuz nikahın, möhkəm olmayan ailənin noticəsi kimi meydana gəlir.

Boşanma mürəkkəb sosial hadisədir. O öz mənbəyini ailə itxıflarından alır. Ailə itxıfları isə ər-avad münasibətlərinin düzgün qurulması məntəqəsində baş verir. Ona görə də boşanmanın səbəblərini aydınlaşdırmaq üçün, hər şeydən əvvəl ər-avad münasibətlərində özünü bürzə verən nöqsanları aşkara çıxarmaq lazımdır.

İtxıflar ər-avad həyatının dramını ifadə edir, lakin o, ailə faciəsində gəvilməməlidir. Bunun üçün ailə mədəniyyətinin tələbləri gözənilməlidir. Onlardan ən sadələri aşağıdakılardır: vuruşub barışmaqdan, artıq-əskik danışmaq bir-birini təhqir etməkdənsə münaqişəyə başlamamaq daha asandır.

Ər-avad itxıfların yaranmasına, imkan daxilində, yol verməməlidir.

Hollənd asılı olaraq ailədə baş qaldıran münaqişələri iki tipə bölmək mümkündür:

I. *Yaradıcı* – a) bir-birinə münasibətdə dövlüm, səbir, təmkin nümayiş etdirmək. Hövsələli olmaq, yersiz tənqiddə, təhqirlərə, insan şəxsiyyətini alqaldan tənələr yol verməmək; b) münaqişələrin meydana gəlməsi səbəbləri barədə fikirləşmək; itxıflardan yaxa qurtarmaq üçün bir-birinə sari addım atmaq, yaranmış vəziyyəti dəyişməyə, aradan qaldırmağa çalışmaq.

Notisə: ər-avad arasında xeyrixah münasibətlər yaranır, ünsiyyət daha konstruktiv olur.

II. *Dağıdıcı* – özündə yersiz tənqidləri, təhqirləri, hədəfləri, alqaltmaları, vəziyyətdən çı-

xış yolunu axtarıb tapmaq əvəzinə deyinnələrə, öyüd-nəsihət verməyə, qınamağa uymağı nəzərdə tutur.

Notisə: qarşılıqlı hörmət yoxa çıxır, bir-biri ilə ünsiyyət vəziyyəyə, bir çox hallarda xoşagəlməz vəziyyəyə çevrilir.

Bu, bir həqiqətdir ki, dağıdıcı münaqişələr çox zaman qadınların ucbatından baş qaldırır. Kişilərə müqayisədə, onlar "qəsdən", "qisas almaq üçün", "boynuna qoymaq üçün", "dili qısaltmaq" səbəbindən buna çalırlar. Kişilər çox vaxt itxıfları yarıdıcı yolla istiqamətləndirməyə, yeni vəziyyətdən çıxış yolu tapmağa səy göstərirlər.

Ər-avadın mübahisəsini, dava-dalaşını özünəməxsus döyüşə bənzədən sosioloqlar çox düzgün olaraq qeyd edirlər ki, bu döyüşdə qalib yoxdur, ola da bilməz, yalnız məğlub olan vardır. Onlar dalaşa-dalaşa qohumların, qonşuların, valideynlərinin, ən başlıcası, uşaqlarının yanında hörmətdən və nüfuzdan düşürlər. Bu, o deməkdir ki, ər, də, arvad da mənəvi cəhətdən məğlubiyətə uğrayırlar.

İtxıflar dağıdıcı olur. Ailədə baş qaldırmış hər söz-söhbət, dava-dalaş boşanma ilə nəticələnir. Ər-avad ailədə yaranmış münaqişəli vəziyyətdən hörmət və izzətə çıxmağa çalışmalı, ölcü hissəni əməl etməlidirlər. Vəziyyətdən ən yaxşı çıxış yolu ər və arvadın eyni vaxtda və qarşılıqlı surətdə özünü haqsız olduğunu etiraf etməsidir.

Boşanmanın səbəbləri müxtəlifdir. Əslində hər bir boşanmanın öz psixologiyası vardır. Bozən oğlanlara və qızlara ələ gəlir ki, ailə qurmaq çox asan və sadə işdir: qəlbinə yatan oğlanı (qızı) seçirsən, evlənirsən, daha bunu nə üçün problemə döndürürlər? Diplom alanda iş yerində, arx gedəndə evdə hər şey qaydasına düşəcək. Gənclər məhz belə fikirləşirlər.

Lakin bir də görsən əhəngdarlığa nə işdə, nə də evdə alınır. Xoşumuza gəlmədikdə isə yerini dəyişirik, mebeli bəyənədikdə başqasını alırıq. Mənzili də dəyişirik mümkündür. Lakin atanın yersiz ciddilliyi, sərtliyi, kobudluğu, vasvasıllığı; ananın həvəsəlsizliyi, deyinqonluy nə qədər həddini aşsa da, öz valideynlərinin dəyişməz həç kimini aqlına gəlir. Çünki dünyaya göz açmağımız üçün başqa heç kimə yox, möhz onlara – bu iki nəfərə borluycuq. Onları dəyişə bilmirik və bu iki nəfər bir-biri ilə yola getməsələr də, bizə

qarşı münasibətdə nə qədər sərt (həzza bəzən ədalətli) olsalar da, onları SEVİRİK.

Bəs ər və arvad? Burada bizim iddiamoiz dərhəl prinsip səviyyəsinə çatır. Ona görə də baş qaldırmış problemi yoluna qoymaq çətin olur.

Ailə həyatına hazırlığın lazımı səviyyəyə olmaması ailələrin dağılmasına şərait yaradır. Mənbələrə tanışlıqdan götürürük ki, respublikamızda "biruşaqlı ailələrdə boşanma halları 71 faiz, iki və daha çox uşağı olan ailələrdə 38 faiz artıb. ... 1990-cı ildə ölkədə 14 040 boşanma halı qeydə alındığı halda, 1995-ci ildə bu rəqəm 2 dəfədən çox azalaraq 5 669-a enib. 2017-ci ildə isə boşanmaların sayı yenidən 14 514-ə çatıb ki, bu da 1990-2017-ci illər ərzində qeydə alınan ən yüksək göstəricidir. 2018-ci ilin yalnız yanvar-oktyabr aylarında qeydə alınmış boşanma hallarının sayı 12. 396 təşkil edib. ...1990-cı ildə müqayisədə 2017-ci ildə, yəni 27 il ərzində (2018-ci il istisna olmaqla) bir uşağı olan ailələrdə boşanma halları 70,95 faiz, 2 və daha çox uşağı olan ailələrdə boşanma halları 38,25 faiz artıb. 1990-cı ildə boşanmaların 8 853 nəfəri uşağı olmayan, 2 045-i bir uşağı olan, 3 142-i iki və daha çox uşağı olanlar olduğu halda, 2017-ci ildə boşanmaların 6 444 nəfəri uşağı olmayan, 3 946 nəfəri bir uşağı olan, 4 124 nəfəri iki və daha çox uşağı olan şəxslər olub. 2017-ci ildə boşanma noticəsində valideynlərin biri ilə qalmış uşaqların sayı 13 110 olub ki, bu da hər 100 boşanmaya 162 uşağın düşməsi deməkdir. 2017-ci ildə boşanma halları ən çox 30-34 (3 568) 30-34 yaşlı kişilər, 25-29 yaşlı qadınlar (3 803) arasında baş verib" (2).

Möhkəm, sabit və xoşbəxt ailə gənclərin ailə həyatına uğurla, sistemli, məqsəddönlü və fasiləsiz hazırlanmaları şəraitində yaranır bilər.

Ailə həyatına hazırlıq anlayışı sosial-mənəvi, psixoloji, pedaqoji, sosial vətəndaşlıq, təsərrüfat-iqtisadi, tibbi və fizioloji-gigiyenik hazırlığı əhatə edir.

Ailə həyatına sosial-mənəvi hazırlıq vətəndaşlıq yetkinliyi (yaş, təm orta təhsil, peşə, mənəvi şüurun səviyyəsi), iqtisadi müstəqillik və sağlamlıq kimi mühüm məsələləri özümdə birləşdirir.

Vaxtda nikah ittifaqına girmək ər-avad arasındakı münasibətlərin smərəlliliyinə son dərəcə müsbət təsir göstərir. Respublikamızda kişi və qadınlar üçün nikah yaşından artıq bəhs etmə-

şik. Qanunda nəzərdə tutulduğu kimi, ailəni qızlar da, oğlanlar da 18 yaşında yara bilər, lakin tibbi baxımdan nikah bağlamaq üçün ən münasib yaş qızlar üçün 20-22, oğlanlar üçün 23-28 yaşdır (bu, kişi orqanizminin təm yetkinliyə gəe çatması ilə əlaqədardır).

Mənbələrin məlumatlarına əsasən deyə bilərik ki, uğurlu ailələrdə qadınların yalnız 43 %-i, uğursuz ailələrdə isə 69 %-i 21 yaşına qədər nikahla axılı olub. 21 yaşına qədər kişilər arasında nikahın pozulması homin yaşda nikah bağlanma hallarından 2,2 dəfə çoxdur. Dəməli, ailənin uğurlu olmasına, ər-avadın ailə həyatına uşğunlaşmasına əlverişli şərait yaranan osas məsələ onların yaş nisbətidir.

Ər və arvad arasında yaş fərqi. Bu məsələndə səz düşündə müasir gənclər bəzən xəbər alırlar: əgər səvirsənə, yaşın nə fərqi var? İlk baxışda sual bəlkə də məntiqi görünür. Lakin yalnız ilk baxışda. Halbuki ailə həyatı, ər-avad münasibətlərinin sonrakı inkişafı üçün yaşın da öz əhəmiyyəti vardır. Bu sahədə hələ qədim zamanlardan mövcud etalon və stereotiplər qadının (arvadın) yaşca kişidən (ərindən) kiçik olmasını nəzərdə tutur.

Kişilər aksər hallarda özlərindən nisbətən yaşca kiçik, qadınlar yaşca böyük kişilərlə ailə qururlar. Ərin arvadın 5-7 yaş böyük olması ən əlverişli seçimdir. Nə üçün?

Qızlar təkcə fizioloji cəhətdən deyil, həm də psixoloji cəhətdən oğlanlara nisbətən tez yetkinləşir. Bəzi müttəxəssislərin fikrinə, 16-18 yaşlı qızlar 20-22 yaşlı oğlanları, 20 yaşlı qızlar isə bəlkə də 30 yaşlı kişilərin səviyyəsində olurlar. Burada söhbət pasport yaşından deyil, psixoloji yaşdan gedir. Müttəxəssislər belə hesab edirlər ki, kişi ilə qadının pasport yaş eyni olduqda və ya kişi özümdən yaşlı qadınla evləndikdə onların qarşılıqlı münasibətlərində tədricən müəyyən çətinliklər meydana çıxır. Onların psixoloji yaş eyni olduqda (yəni oğlanın özümdən beş-yeddi yaş kiçik qızla evləndikdə) ailə münasibətlərinin inkişafı üçün daha əlverişli şərait yaranır. Kişi özümdən bir neçə yaş kiçik qadınla evləndikdə bu yaş fərqi onun hesabına onların psixi yetkinlik səviyyəsi nisbətən bərabərləşir: ər və arvad bir-birini daha yaxşı başa düşür, onların qarşılıqlı münasibətlərinin inkişafında emosional amillərlə yanaşı intellektual amillər də mühüm rol oynamağa başlayır.

Əlbəttə, hər bir kişi özünün homiyasıdır olan qadınla da xoşbəxt ailə qura bilər. Belə ailələr də az deyil. Hətta arvadın kişidən 5-8 yaş böyük olduğu da xoşbəxt ola bilər.

Sosioloqların qənaətinə görə, arvadın ər-dən yaşca böyük olduğu ailə çox vaxt möhkəm olur. Yaşca ər arvadın olmamalıdır. Məsələn, əgər ərə gedən qız 20-22 yaşındadırsa, oğlan təxminən 30 yaşında olmalıdır. Ər-avad arasındakı yaş fərqi 8-12 ili aşmamalıdır.

Gonclərin mənəvi şüurunun səviyyəsi ailə həyatına hazırlıqda əhəmiyyətli yer tutur. Mənəvi şüurun inkişafı gənc oğlan və qızlar tərəfindən ailənin sosial dəyərinin başa düşülməsində, nikah ittifaqına ciddi münasibətdə, yaradılan ailəyə görə məsuliyyət hissində ömür-gün yoldaşına ağıllı ölcü-biçərcək seçməkdə, gələcək arını (arvadına), onun valideynlərinə və qohumlarına dərin hörmətdə, nazəkətli və mərifətli davranış və həssaslıqda, somimlikdə və mehribanlıqda, qayğıkeşlik və xeyirxahlıqda, həmçinin onlarla qarşılıqlı münasibətləri, ünsiyyəti düzgün qura bilməkdə, xoş rəftarda özünü göstərir.

İkinci yerdə - qadına dostcasına münasibət onun şərəf və ləyaqətinə, məniyyətinə hörmət, əməksevərlik, ailəyə, uşaqlara qayğı, səbir, həvəslə və təmkin, iradə, gözüaçıqlıq, yumor hissi, hərtərəfli təkmilləşməyə və fiziki kamilliyə və estetik gözəlliyə səhd dayanır.

Oğlanlar ömür-gün yoldaşı kimi seçdikləri qızlarda səmimiyyət, xeyirxahlıq, fədakarlıq, xoş rəftar, nümunəvi davranış, mehribanlıq, incoilik, ər-avadlıq borcuna sədaqətlə qadınlığın üzlaşdırılması və s. bu kimi önəmli keyfiyyətləri görmək istəyirlər. Bütün bunlarla yanaşı, seçdiyi ərə ilə bir bərabərlik əmək sərf edən qızın ağıllı və işgüzar ləyaqəti vacib sayılır.

Ailənin firavanlığı xeyli dərəcədə gonclərin sağlamlığından asılıdır. Sağlamlıq isə, bir gündə deyil, insanın bütün ömrü boyu qazanılır. Sağlam həyat tərzini insanın mənəvi mədəniyyətinin inkişafı, ailədəxili münasibətlərin səmərəliliyi, ətəfdadlı insanlara dostcasına yanaşmaq və yüksək mənəvi münasibətlərin bərqərar olması üçün vacibdir. Bütün bunlar psixosomasiyalı çətinliklər və stress vəziyyətlərin asanlıqla aradan qaldırılmasına imkan verir.

Ailə həyatı qararkən maddi vəziyyət və ayrıca mənzilə sahib olmaq da çox vacib məsələ

kimi qarşıda durur. Gonclər bu barədə düşünməlidirlər. Maddi həyat şəraitinin lazımı səviyyədə olmaması evdə söz-söhbətə, mübahisələrə səbəb olur və münəqəşli şərait yaradır. Bütün bunlarla yanaşı, kiminsə "qohtuğuna sığınan", yaxud kirayədə yaşayan ailə, ər-avad və uşaqlar son dərəcə böyük əziyyət çəkirlər.

Mənəvi hazırlıq xeyirxahlıq, həssaslıq, düzlük, namusluluq, insanpərvərlik, sədaqət, əməksevərlik, qayğıkeşlik, güzəştə getmək bacarığı, bir-birinin sevincinə və kədərinə şərik olmaq, qarşılıqlı anlama, birinin digəri üçün fədakarlıq hazırlıq, bir-biri üçün, necə deyirlər, "qyanmağı" bacarmaq, bir-birinə görə ürək-dən narahətçilik hissi keçirmək (yəni laqəyət etməmək), ailənin, ər-in (arvadın) şərfəni qorumaq, uşaqları düzgün tərbiyə etmək və s. bu kimi müsbət keyfiyyətlərin formalaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Mənəvi istiqamətdə iş yeniyetmələr, oğlan və qızlar arasında yaxşı münasibətlərin formalaşdırılmasına imkan verir, onları dostluq və məhəbbət kimi məsələlərə düzgün baxışın tərbiyə olunmasına dair biliklərlə silahlandırır. Oğlan və qızlar ailə xoşbəxtliyinin əsasını öz məhəbbətlərinə necə qorumağı bilməli, ixtisaslara, sədaqətsizliyə aparan vəziyyətlərdən yan qaçmağı bacarmalıdırlar. Mənəvi cəhətdən tərbiyəlilik - qızlıq qüruru, kişi ləyaqəti, təvəzökarlıq, bir-birinin məniyyətinin qorunmasına səhd və s. bu kimi xüsusiyyətləri özündə birləşdirir.

2. Psixoloji baxımdan hazırlığın vəzifəsi yeniyetmə və goncləri ailə həyatına və gələcək övladlarının tərbiyəsinə istiqamətləndirməkdən ötrü ailə kollektivində lazım olacaq keyfiyyətləri tərbiyə etməkdən, başqa adamların psixologiyasını anlamaq bacarığını aşılamaqdan ibarətdir. Nikah və ailənin psixoloji əsasları; ünsiyyət vərdişlərinə yiyələnmək; yeniyetmə və gonclərin şəxsiyyətlərarası münasibətlərinin xüsusiyyətləri; ər-avadlıq həyatı və ailə qurmaq üçün zəruri olan hissələrin inkişafı və s. haqqında biliklərə əhatə olunmaq da bu vəzifələrə daxildir.

Ailə həyatına *psixoloji hazırlıq* – insanlarla əlverişli qarşılıqlı, ünsiyyət vərdişlərinə, ailə həyatına və ümumilikdə dünyaya baxışların vəhdəti və yaxud uyğunluq, ailədə sağlam mənəvi-psixoloji iqlimi bərqərar etmək bacarığı, xarakter və hissələrin sabitliyi, iradə keyfiyyətlərin inkişafı deməkdir. Oğlan və qızın böyüdülmə

boya-başca çatdığı ailənin atmosferindən gələcək ailənin təleyinin necə olacağı, onun uğurlu və xoşbəxt, yaxud uğursuz və bədbəxt olacağı, çoxsaylı problemlərlə və çətinliklərlə üzlaşacağı, ailənin dağılacığı və s. xeyli dərəcədə asılıdır.

Ailədə sağlam psixoloji iqlimin qayda salınması, ailə üzvlərinin hərəkətlərinin qiymətləndirilməsində ədalətli, təmkinli və səbirli olmaq, ərə (arvada), yaşı nəslin nümayəndələrinə və digər şəxslərə dərin hörmət bəsləmək, onlarla ünsiyyətdə həssaslıq və mərifət göstərmək və s. də psixoloji hazırlığın vəzifələrinəndir.

3. Ailə həyatına pədaqoji hazırlıq ailə tərbiyəsinin pədaqogikası üzrə biliklərin əsaslarını verir, pədaqoji savadı, təsərrüfat-iqtisad bacarıq və vərdişləri, seksual tərbiyəliliyi nəzərdə tutur. Gələcək ata-analar ailədə uşaqların tərbiyə olunması xüsusiyyətləri, uşaqların inkişafı qanunauyğunluqları ilə tanış edilir, ailə tərbiyəsinə yol verilən nöqsanların səbəbləri və onların aradan qaldırılmasını səmərəli yolları aydınlaşdırılır. Pədaqoji istiqamət gələcək valideynləri ailə tərbiyəsinin məqsədi və vəzifələrinə, tərbiyəyin prinsiplərinə və metodlarına, təşkil formalarına dair biliklərə və praktik bacarıqlara, körpəyə qulluq üzrə vərdişlərə yiyələnmələrini vacib hesab edir.

4. Sosial-vətəndaşlıq baxımdan hazırlığın qarşısında dayanan əsas vəzifə gonclərə ailənin sosial məhiyyətinə, ailə ittifaqının bağlanması-nın və onun möhkəmləndirilməsinin iticimai əhəmiyyətini aydınlaşdırmaqdan, oğlan və qızları "vətəndaş" və "ailə sahibi" anlayışlarına dair zəruri təsəvvürlərə yiyələndirməkdən, onlarda mənəvi inamın və əqidənin yarıdılması-sından ibarətdir.

5. Hüquqi istiqamətin vəzifəsi gənc nəslə nikah və ailəyə dair zəruri hüquqi biliklərlə silahlandırmaq, onları ailə hüququ məsələləri ilə tanış etməkdir. Məktəblilərə aydın olmalıdır ki, ailə cəmiyyətin ilkin özəyidir və dövlət ailənin, ər-avadın, valideynlərin və uşaqların hər birinin məniyyəti keşiyində durur. Bunun üçün də gonclər ailə qanunvericiliyinin əsasları ilə, o cümlədən valideynlərin və uşaqların, ər-avadın hüquq və vəzifələri, nikah və ailə münasibətlərinin tənzimləyən hüquq normaları ilə tanış olmalı, ailənin yaranması və mühafizəsi üçün məsuliyyət hiss etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının və "Ailə Məcəlləsi"nin, həmçinin "Cinayət Məcəlləsi"nin müvafiq maddələri və bəndləri üzrə yeniyetmə və gonclərə ailədə və məktəbdə maariflənmə işləri aparılmalıdır.

Yeniyetmə və gonclər bilməlidirlər ki, nikah ailənin hüquqi əsasıdır.

6. Təsərrüfat-iqtisadi istiqamət. Gonclər ev işlərində zəruri sayılan iqtisadi və təsərrüfat bacarıq və vərdişlərinə yiyələnməlidirlər, qızlar (qadınlar) evdarlıq işlərini, evdəki səliqə-sahməni əmrə, buyruğa görə deyil, marağ və sevgi ilə, daxildən gələn təhriklə gərməlidirlər. Onlar yadda saxlamalıdırlar ki, evdarlıq vərdişlərinə malik olan şəxslər həmişə ailə üzvləri tərəfindən sevilirlər. Onlar həm də təsərrüfat işlərində ailənin bütün üzvlərinin bərabər surətdə iştirakını təmin etməyə, əsədə vaxtın təşkilinə, ailənin bütöcsünə, məişət mədəniyyətinə və s. dair biliklərə malik olmalıdırlar.

Ailə həyatına hazırlıqda təsərrüfat-iqtisadi bacarıq və vərdişlər dedikdə, ailə bütöcsünü planlaşdırmaq, bölüşdürmək və ondan səmərəli faydalanmaq, məişəti və əsədə vaxtı məq-sədə uyğun şəkildə təşkil etmək, ailədə rahatlıq yaratmaq bacarığı anlaşılır.

Tibbi istiqamət uşağın doğulması, alkoqol, zöhrəvi xəstəliklərin, siqaret çəkməyin nəslə zərərli təsiri və s. dair biliklərin verilməsini nəzərdə tutur. Ər-avad bir-birinin, valideyn kimi övladlarının, ailənin digər üzvlərinin, sağlamlıqlarının möhkəmləndirilməsi qayğısına qalmaq, bunun üçün iş müəyyən həcmdə tibbi biliklərə malik olmalıdırlar. Bu biliklər qızlara ümumtəhsil, orta ixtisas və ali məktəblərə oxuyarkən müvafiq məşğələlərdə verilir. Analar ilk tibbi yardım göstərməyi, iynə vurmağı bacarmalı, müvafiq dərmanlardan istifadə etmək qaydalarına yiyələnməlidirlər. Xalq təbabətinin bəzi faydalı məlumatlarına yiyələnməli, müalicəvi əhəmiyyətli otlardan istifadə etməklə ailə üzvlərinin sağlamlığı keşiyində dayanmalıdır.

8. Fizioloji-gigiyenik istiqamət kişi və qadın orqanizminin fizioloji xüsusiyyətlərinə, şəxsi gigiyenə məsələlərinə dair biliklərin verilməsini nəzərdə tutur. Bədənin, cinsi orqanların təmiz saxlanması, vaxtılı-vaxtımda çimmək, saçlara qulluq göstərilməsi, dirnaqların tutulması, alt paltarının, üst geyiminin təmiz saxlanması, ya-

taq ləvazimatının vaxtında dəyişdirilməsi və s. bu istiqamətdə başlıca yer tutur.

9. Ailə həyatına hazırlıq üzrə işi də gənclərin *seksual tərbiyəliliyi* də az əhəmiyyət daşıyır. Seksual tərbiiylilik insan həyatının intim tərəfləri, cinslərin qarşılıqlı münasibətlərinə yönəlmiş zəruri biliklərin qavranılmasını, məhəbbəti, oğlan və qızların bir-biri ilə psixoloji məsafə saxlamaları, nikahı və ailəni səmərəli qurmaq bacarığını nəzərdə tutur.

Nikah münasibətinə girməzdən əvvəl oğlan və qız nişanlanır. Onların barmaqlarına üzüklər taxılır. Bunlara *nişan üzüyü* deyirlər. Nişan üzüyü ənənəsinin Misirdə meydana gəldiyini deyənlər də var, Qədim Yunanıstanda yarındığını söyləyənlər də. Beləliklə, üzük əbədi məhəbbət rəmzinə çevrilir. Üzük dairə şəklində olduğundan sonsuz sabitliyi əks etdirir. Oğlan və qızın nişanlanarkən barmaqlarına taxılan üzük; yaxud toy günü boy və gəlinin bir-birinə bağışladığıları üzük nişan üzüyü adlanır. Bizdə nişan üzüyünə həm də baxt üzüyü deyirlər. Nişan üzüyü tarixən adsız barmağa taxılmışdır. Bunun da səbəbi var. Ürəyə aparan damar bu barmaqdan keçir .

Üzüyün adsız barmağa taxılması o deməkdir ki, həmin şəxs ailəlidir. Qədim Yunanıstanda sol əlin adsız barmağında gəzdirilən üzük bu şəxsin sevgilisi olduğunu; çəçələ barmaqda olan üzük həmin adamın nikah itti faqına hələ hazır olmadığını; şahadət barmağında üzük onun özü üzün həyat yoldaşı axtardığını; orta barmağında üzük isə bu oğlanın məhəbbət almində hələ təcrübəsiz və təza olduğunu bildirirdi.

Qədim misirlilər nişan üzüyünü sol əldə gəzdirdirdilər. Şərq ölkələrində indinin özündə də nişan üzüyü sol əldəki barmağa taxılır. Avropanın bir çox ölkələrində nişan üzüyü əvvəllər sol ələ, toyda və toydan sonra sağ ələ taxılır. Hindistanda nişan əlaməti olaraq barmaqların hər birinə bürəcə uyğun gələn rəmzi daşlarla bəzədilmiş qızıl üzüklər taxılır.

Orta əsrlərdə nişan üzüyünü birinci dəfə britiyantla italyanlar bəzəmişlər. Üzüyün içərisinə ad və sevgi sözlərinin nəqş edilməsi ənənəsi Avstriya hersoqu Maksimilianın adı ilə əlaqədardır. Hersoq Mariya Burqundskaya ilə evlənməkdən ona bağışladığı nişan üzüyünün içərisinə adaxlısını şərəfinə *M* hərfi yazdırmışdı.

Vaxtilə taxılmış üzükdən nişan üzüyü kimi istifadə olunması tədqiq edilmişdir. İrsi verilən üzük istisnalıq təşkil edir.

Nişan üzüyünün bahalı, yaxud ucuz olması əsas deyil. Sevginin qiyməti bahalı üzükdən də çoxdur. Başlıcası odur ki, bu sevgililərin zövqünə uyğun gəlsin.

Nəzərdən keçirdiyimi problemə bağlı hansı nəticəyə gələ bilərik?

Yeniyyətə və gənclərin müstəqil ailə həyatına və gələcək övladlarının tərbiyəsinə işinə hazırlanması sahəsində pedaqoji, psixoloji və sosioloji tədqiqatlar genişləndirilməlidir.

Respublikamızda bu problem tədqiqatların obyektinə olmuşdur.

Hələ vaxtilə K. Şiriyeva Cənub zonasının materialları əsasında şagirdlərin ailə həyatına hazırlanması problemlərini; L.A. Əliyeva tələbələrə ailə həyatına hazırlanmasının psixoloji xüsusiyyətlərini araşdırmış; Fəhim H.N. Dadaşzadə İranda ailə ziddiyyətlərinə münasibət bildirmiş və onları sosial-psixoloji baxımdan təhlil etmişdir.

S.B. Hacıyeva Azərbaycan ailəsində qız tərbiyəsinin etnopsixoloji xüsusiyyətlərini; E.Ə. Mollayeva yeniyyətə qızlarda şərf və ləyaqət hisslərinin tərbiyə olunması məsələlərini; N.Ş. Şahbazova-Eminbəyli yuxarı sinif şagirdlərinin nikah-ailə münasibətlərinə hazırlanması üzrə işin pedaqoji əsaslarını nəzərdən keçirmiş; V.Q. Nağıyeva müasir gənclərdə gender təsəvvürlərinin formalaşmasını sosial-psixoloji baxımdan tədqiq etmiş (müqayisəli təhlil: Azərbaycan və Ukrayna gənclərinin nümunəsində); Səusan Ağacanbəqlə Alişəgər İran İslam Respublikasında gənclərin ailə həyatına hazırlanmasının sosial-psixoloji problemlərini diqqət mərkəzinə gətirmişdir.

Pur Üfüqi Fərhad Şahbaz oğlunun dissertasiyası gənc ailələrdə sosial persepsiyanın ailə-nikah münasibətlərinə təsirinə; Z.N. Nəsrullayevanın əsəri ailədaxili münasibətlər və şəxsiyyətin formalaşmasına onun təsiri probleminə; T.V. Rüstəminin dissertasiyası V-LX sinif şagirdlərinin ailə həyatına hazırlanmasında etnopedaqoji materiallardan istifadə üzrə işin imkanı və yollarına həsr edilmişdir.

S.V. Orucova Azərbaycan ailəsində oğlan-qız tipli münasibətlərin etnopsixoloji xüsusiyyətlərini; R.M. Qarayeva yeniyyətə qızların

etnopsixoloji xüsusiyyətlərini; B.Ə. Məhəmməd ailədaxili münasibətlərin yeniyetmələrin şəxsiyyətinin formalaşmasına təsirinin müqayisəli təhlilini (Bakı-Təbriz) tədqiq etmişlər.

Prof. N. Quliyevanın "Azərbaycanda müasir kənd ailəsi və ailə məişəti" monoqrafiyası və dos. L.M. Qurbanovun "Ailənin psixoloji problemləri və həlli yolları" kitabı da ailə problemlərini əhatə edir.

Azərbaycanda yeniyetmə və gənclərin məhəbbət, nikah və ailə münasibətlərinə hazırlanması sahəsində professorlar Ə.Ə. Əlizadə və A.N. Abbasov uzun illər səmərəli fəaliyyət göstərmişlər.

Onlar XX əsrin səksəncinci illərində ailə tərbiyəsi, təhsilçilərin müstəqil ailə həyatına mənəvi, psixoloji, iqtisadi, tibbi, hüquqi, gigiyenik, sosial baxımdan hazırlanması problemlərini nəzərdən keçirmiş, eyni zamanda onların öz gələcək övladlarının tərbiyəsinə hazırlanmaları məsələsinə münasibətlərini ifadə etmişlər.

1985-ci ildə ümumtəhsil məktəblərində "Ailə həyatının etika və psixologiyası" fənni keçirildi. IX sinif şagirdləri Ə.Ə. Əlizadə və A.N. Abbasovun "Ailə" dərsliyindən, "Ailə həyatının etika və psixologiyası üzrə müntəxəbat"ından, müəllimlər isə "Ailə həyatının etika və psixologiyası" vasitəsilə istifadə edirdilər. 1991-ci ildə "Ailə" dərsliyi həm də rus dilinə tərcümə edildi. Dərslilik tez bir zamanda Azərbaycan məktəblərinin rus bölmələrinin istifadəsinə verildi.

Hazırda humanitar yönümlü kolleclərdə və Gəncə Dövlət Universitetinin magistratura pilləsində "Milli əxlaq və ailə etikası" fənni tədris edilir. Bu kursların tədris proqramını və dərsliliklərini də professor A.N. Abbasov hazırlamışdır.

Təklifimiz budur ki, yeniyetmə və gənclərin müstəqil ailə həyatına və gələcək övladlarının təlim-tərbiyə işlərində uğurla hazırlanmaları üçün ümumtəhsil məktəblərində "Ailə həyatının etika və psixologiyası", institut və universitetlərdə isə, "Milli əxlaq və ailə etikası" fənlərinin tədrisi məqsəduyğun hesab edilsin.

Ədəbiyyat:

1. A.N. Abbasov. Milli əxlaq və ailə etikası. Bakı: Mütərcim, 2015.
2. <http://qafqazinfo.az/news/detail/azerbaycanda-usaqli-ailelerde-bosanna-sayi-artib-242771>

E-mail: a.abbasov@arti.edu.az
Redaksiyaya daxil olub: 17.12.2018